
Balogh Jánosné Horváth Terézia

PÜNKÖSDIKIRÁLY VÁLASZTÁS JÓKAI MŰVEIBEN (Előzmények és utóélet)

„Azóta negyven év elmúlt, hogy a *Magyar nábobot* megírtam”, vetette papírra Jókai Mór 1893. augusztus 6-án a regény akkori kiadása elé írt, *A „Magyar nábob” megköltése* című előszavában, ahol maga adta meg a kulcsot műve forrásaihoz, hogy melyek voltak a tapasztalati tények, amelyeket fantáziája segítségével kiszínezett a műalkotás folyamatában. Későbbi kiadásokhoz is csatolták ezt az előszót, amelynek lapjain többek között olvasható: „A párizsi eseményeket az egykorú lapokból tanulmányoztam, a *Catalani-Mainville-né* epizódot a *Tudományos Gyűjtemény Koszorú* melléklapjában találtam. Ugyanebben leltem a leírását a még azon évben dívott »püнкösdi király« népszokásnak.”¹

A nevezett Jókai-művet akkor vettem legutóbb kézbe és tanulmányoztam előszavát is, amikor elkezdtem földolgozni egy eddig alig méltatott dunántúli helytörténeti és néprajzi témát. Ugyanis egy népszokás fölkelte érdeklődésemet, miután fölfedeztem, hogy a 19. század első feléből szemtanúk egész sora tájékoztatott a Kőszeg mellett fekvő, akkor már falusias kis mezőváros, *Csepreg határában évente rendezett lóversenyről, amelynek győztese „püнкösdi király” lett egy évre.*² A tárgykörhöz párhuzamokat keresve folyton Jókai Móra való közvetlen vagy közvetett utalásokkal találkoztam. Kitűnt, hogy a püнкösdi királyság³ intézményének, főként a lófuttatással kapcsolatos változatának szemléltetésére az immár közel másfél évszázad óta újra meg újra fölhozott két leggyakoribb példa az ő nevéhez fűződik. A példák egyike az igen sok kiadásban és mindig nagy példányszámban megjelent,⁴ minden műveltebb magyar család könyvtárában megtalálható, azon kívül dramatizálást, filmesítést és számos fordítást megért *Egy magyar nábob* című regényében kidolgozott *A püнкösdi király* epizód (1853, továbbiakban: „regényfejezet”),⁵ illetve annak első szakasza, míg a másik emlegetett példa a – csupán J. M. aláírással ellátott, de köztudottan szintén Jókai által írt⁶ – *Hogyan mulat a magyar nép piros püнкösdi napján?* címen több népszokást felsorakoztató tárcának az ugyancsak *A püнкösdi király* című, első

---

egysége (1856, továbbiakban: „népszokásleírás”, amely az előbbi szövegnél rövidebb és attól kissé eltérő megfogalmazású) a népszerű *Vasárnapi Ujságban*, ahol fő „Munka-társ”-ként a címlapon szerepelt az író neve.⁷

A két szövegben kétféle a rendezvény helye.

Először a tiszántúli valóságos „Nagy-Kun-Madaras” városban játszódó kerettörténet részeként jelentkezett a „regényfejezet”-ben a nagy mesélő a „piros pünkösdi napján” szokásos pünkösdi király választással járó lóverseny költői leírásával; három évvel később azonban egy meg nem nevezett dunántúli faluban játszódó „népszokásleírás”-ként publikálta a lófuttatás másik megfogalmazását.

A lóverseny *tiszántúli* helyhez való kötésének vizsgálatába szükséges bevonni az írásműnek még egy elemét. Jókai Mór 1853-ban ugyanis az *Egy magyar nábob* pünkösdi király választásának menetében művészi összeépítette a lóversenyleírást egy bikakergetés-bikabetörés megjelenítésével. Az utóbbi elemet saját első regényéből, a hét évvel korábban, 1846-ban megjelent *Hétköznapiokból* vette át. Ott azonban nagypénteken rendezett „népünnep” volt a bikakergetés „a nagy kiterjedésű K... városa” minden rangú lakosa számára.⁸ Majd 1856-ban, ugyanabban a pünkösdi szokáscsokorban, ahol a lóversenyt az első fejezetben „népszokásleírás”-ként közreadta, újra szerepeltette a bikabetörést is, mint negyedik fejezetet, önálló pünkösdi-másodnapi, de „királyválasztás”-hoz ott sem kapcsolódó eseményként, *A bikahajsz* címmel, ezzel a megjegyzéssel: „Ez a népies mulatság még az én diákkoromban is divatozott Kecskeméten.”⁹ Azon túl, hogy szépírói céljának megfelelően „a magyar nábob” alföldi volt, még a „bikahajsz” illetősége is indokolhatta, hogy az Alföldre tette Jókai a két különböző szokáskörből merítő „regényfejezet”-et.

A hagyományos verseny *dunántúli* elhelyezése 1856-ban úgy került megfogalmazásra a „népszokásleírás”-ban, hogy az író egy alapítványt említett, amelyet „Túl a Dunán egy derék magyar földes úr” tett a pünkösdi szokás ápolására és a lónemesítés előmozdítására. A „regényfejezet”-ben a megnevezett alföldi főhős-földesúr apjának tulajdonított hasonlót Jókai. Noha Széchenyi István néphagyomány ápolással nem foglalkozott, az önkényuralom idején föltehetően politikai okokból meg nem nevezett dunántúli földesurat a lovas téma miatt a korabeli és a későbbi olvasók is több-kevesebb joggal ővele azonosíthatták, akinek a Nyugat-Dunántúlon nagyhatárú birtokai voltak, és aki a hazai lótenyésztésben, valamint az annak elősegítését célzó lóversenyek népszerűsítésében

---

elévülhetetlen érdemeket szerzett a reformkorban, nem utolsó sorban alapítványok szorgalmazásával.¹⁰ Valószínűleg ezért is maradt meg minden fenntartás nélkül a 20. század végéig a Jókai által festett képből megismert szokásnak, mint általános dunántúlinak az értékelése.

ELŐZMÉNYEK

A tanulmányom indításaként idézett, hitelesítés értékű regény-előszó arról nem szólt, hogy mely vidékről származott a pütkösdi király téma valóságalapja. Kutatásaim során azonban föltűnt, hogy a csepregi tudósítások sok részlete jelen van Jókai mindkét munkájában. A korabeli sajtó áttekintése után az is kiviláglott, hogy pütkösdi paraszti lóversennyel kapcsolatos időszakos királyválasztásról Magyarország más vidékeiről nem adtak hírt a reformkorból, a kevés 18. századi vagy 1848 utáni adalékon kívül.¹¹ Megkockáztattam tehát azt a feltevést, hogy éppen az általam vizsgált csepregi népszokás egyik publikált ismertetése lehetett Jókai Mór forrása.

Mivel 1856-ban a *Vasárnapi Ujságban* „J. M.” maga vallotta, hogy személyes élménye volt a bikakergetés, olvasói úgy vélekedhettek, hogy átélhette a hasonló elevenséggel megjelenített pütkösdi lóversenyt is, amelyet 1853-ban az *Egy magyar nábobban* együtt szerepeltetett vele. Az utólag írt és először csak egy 1893-as kiadáshoz csatolt regény-előszavában már hiába hivatkozott arra, hogy a pütkösdi király témát folyóiratcikk előzményből merítette, nem változtatott a kialakult vélekedéseken. Legnagyobb hatású elbeszélőnk életszerű leírásai nemcsak a szépirodalom élvezőit és értékelőit, hanem azokat a kutatókat is lenyűgözték, akik pütkösdi szokásokkal foglalkoztak. Jellemzi regényírónk tekintélyét, és még a tudomány világában is érvényesülő óriási hatóerejét, hogy akik az ő megfogalmazásait ismerték, s ilyenek voltak nagyobb számban, többnyire nem is kerestek más reformkori forrást ebben a témában. Néprajzi publikációk egész sora idézte a tárgyalt *művészi alkotásokat*, esetleg újraközlésüket tudományos illetve ismeretterjesztő forrásként, anélkül, hogy firtatta volna eredetüket, hitelességüket. Mennyiben volt jogos és mennyiben volt félrevezető Jókai két művét így szemlélni? Hogyan viszonyulnak regényírónk leírásai a csepregi népszokáshoz? Jelen munkámban ezeket az irodalomtörténeti vonatkozású kérdéseket kívánom részletesebben kidolgozni, a néprajztörténeteket pedig csupán vázolni.

Akad néhány olyan kutató, aki nem vette figyelembe Jókai írásait, de fölfedezte, hogy csepregi lófuttatás-tudósítások jelentek meg a 19. század első felében. Még kevesebben voltak, akik ilyenek ismeretében fölfigyeltek Jókai megfogalmazásaira és a hasonlóságokra is.

A népszokás oldaláról szemlélve Ernyey Józsefnek tűnt föl tudomásom szerint először, jó félszázaddal a Jókai-féle pütkösdi király publikációk első közreadása után, 1910-ben, hogy Csepreg és Jókai között van valami kapcsolat, amikor – tudtommal szintén elsőként – vizsgálta az eddig ismert legkorábbi csepregi lóverseny-ismertetést, amelyet 1819-ben a prágai német nyelvű *Hesperus* című folyóirat melléklapja közölt *Correspondenz und Neuigkeiten* rovatában, V. S. A. szerzőmegjelöléssel, ezzel a címmel: *Pferderennen zu Csapring* (Csepregi lófuttatás. A továbbiakban „Pferderennen” megjelöléssel hivatkozom rá).¹² Más csepregi forrásra nem utalt Ernyey. Bár ő is a Jókai-féle, általánosabb érvényű pütkösdi király-kép hatása alá került, a *Néprajzi Értesítő*ben közzétett dolgozata egyik lábjegyzetben mégis észrevételt tett arra, hogy az általam „népszokásleírás”-ként tárgyalt tárca-fejezet „sajnos, közelebbi helymeghatározás nélkül” jelent meg és mindkét Jókai-szöveg „Részleteiben megegyezik a *Hesperus* adataival”.¹³ Megjegyzésének tudtommal nem volt visszhangja a néprajztudományban kutatásaim előtt.

Eddigi tájékozódásom szerint sem irodalmár, sem néprajzos szakmai körökben nem vetettek ügyet a saját forrására utaló Jókai-előszóra sem, amely arról tájékoztatott, hogy az író nem volt szemtanúja a regényében megjelenített népszokásnak, hanem a *Koszorúból*, publikációból ismerte. Viszont a föltárt csepregi tudósítások egyike sem látszott egyértelműen előképnek, de nem is a *Koszorúból* származott egyik sem. Remélve az „igazi” forrás megtalálását, több más reformkori lap tanulmányozása után végignéztem a Jókaitól megnevezett folyóiratot is. De nem találtam benne egyéb idevágót, csupán az 1823-as kötetben egy, Csepreg távolabbi környékét általánosságban ismertető munkát.¹⁴ Több kirívó eleme miatt bizonyos fenntartással, de a legvalószínűbbnek találtam, hogy az eddig ismert tudósítások közül az a részletekben leggazdagabb leírás szolgált a Jókai-variánsok előképéül, amely a *Hasznos Mulatságokban* 1824-ben jelent meg és a helyi népszokás általános vonásainak bemutatása után elbeszélte egy konkrét verseny eseményeit. A szerző nevét nem közölték, csak annyit tudhatunk meg a szövegből róla, hogy „A’ Tudósító 1823-diki futtatáson volt jelen”. A cikk címe: *A’ Pütkösdi Király a’ Tsepregi lófuttatásban* (továbbiakban: ‘Tsepregi’).¹⁵ Jókai, úgy látszik,

---

tévedett. Negyven év után már csalthatott az emlékezete, hogy honnan vette tényalapját. Tévedését az a párhuzam okozhatta, hogy amint a *Tudományos Gyűjtemény* című folyóiratnak, kora vezető „belföldi” irodalmi periodikájának a társlapja volt a *Koszorú*, hasonlóképpen a *Hasznos Mulatságok*at is „Toldalékul írta 's kiadta Kultsár István”, *A' Hazai 's Külföldi Tudósítások* című saját hírlapjához, az „Austriai Birodalom” vezető politikai újságjához.¹⁶ A tárgyalt előszót mégis érdemes figyelembe venni, mivel a forrás műfajára és megközelítőleg a megjelenés idejére is emlékezett az öreg író. (Az általa említett Catalani-Mainville-né epizód előzményét azonban eddig nem találtam meg, az említett négy folyóirat egyikében sem.)

Jó hat évtized telt el Ernyey tanulmányának megjelenése után, amikor 1971-ben Fried István, több néprajzi adalék bevonásával, de Ernyey említett észrevételétől függetlenül elsőként közelített Jókai és az *irodalomtörténet oldaláról* a népszokáshoz, éppen a 'Tsepregi' szövegen keresztül. A *Soproni Szemlében*, ennek a témának szentelt cikkében a hasonlóságok alapján vette föl határozottan ugyanazt a publikált forrás-lehetőséget, amelyet a regény-előszó tanulságainak bevonásával én is: „Jókai ismerhette a *Hasznos Mulatságok* 1824. évi közlését. E tényt erősen valószínűsíti, hogy a regénybeli időszámítás szerint a Kárpáthy János birtokán rendezett királyválasztás is 1823–1825-re tehető.”¹⁷ A Jókai-féle pütkösdi királyválasztás forrásának kereséskor önállóan megfogalmazódott föltételezésemet megerősítette ez a Fried-közlemény. Megjegyzem, hogy Fried bibliográfiájából ismertem meg két „eldugott”, 1923-ban illetve 1925-ben megjelent Csatkai-közlést, amelyekben tudomásom szerint először került fölidézésre három magyar nyelvű reformkori csepregi leírás, de Jókai-említés nélkül.¹⁸ Az 1971-ben hivatkozott, összesen hat magyar forrásán túl Fried 1980-ban közzétett egy 1829-es kiadású német nyelvű ismertetést is magyar fordításban a csepregi pütkösdi királlyságról. Az adalék eredetijének tanulmányozásakor bizonyossá vált számomra, hogy az 1819-ben publikált „Pferderennen” újraközlése, kevés változtatással.¹⁹ Fried István 1971-ben megjelent gondolatébresztő cikkének mindeddig sem az irodalomtudományban, sem a néprajztudományban nem volt visszhangja, de a legilletékesebb helyen, Csepregen fejtett ki gyakorlati hatást. Ugyanis a városka hagyományápoló szervezetei a *Soproni Szemlében* – csak részben szó szerint – közreadott 'Tsepregi' szöveg megjelenése után huszonkét évvel, 1993-ban, annak alapján újították föl, teljes részletgazdagságában a helyi múlt utolsó híres momentumát, a „pütkösdi lófuttatás”-t.²⁰

Alaposan áttanulmányozva a *Hasznos Mulatságok* 1824. évi számait, fölfedeztem *három* további, más-más témájú cikket, amelyekből Jókai *kiegészítő* adalékokat tett hozzá az alapforrásául szolgáló csepregi lóverseny-tudósításhoz. Szövegösszevetéseket végeztem, amelyek bizonyítják, hogy éppen ez a négy cikk képezte a forrásokat az író számára. Nézetem szerint az író ebben az egyetlen folyóirat-évfolyamban talált annyi valóságélemet, amennyiből sokoldalú ismeretei és gazdag képzelőereje segítségével összeötvözhetette „regényfejezet”-ét és „népszokásleírás”-át, tehát pünkösdkirály leírásaihoz más publikációt valószínűleg nem használt.²¹

UTÓÉLET

Jókai-variációk a 19. századi irodalomban

A „regényfejezet”, amelyből a nagyközönség egyre több nemzedéke ismeri meg a „pünkösdi király” fogalmát, idáig kevesebb viszontagságot élt meg, mint a másik megfogalmazás. Az *Egy magyar nábob* szaporodó újabb megjelenési formáiban (minőségükre és mennyiségükre utalásokat tettem jelen munkám elején) Jókai és az utókor nem talált kiigazítanivalót, inkább csak a helyesírás alakulása tett szükségessé módosításokat az évtizedek s lassan már századok múltával. Néhány kiadásba hibásan csúszott be az alapítványtevő megjelölésére a Kárpáthy „édesanyja” alak, az eredeti „édesatyja” helyett.

A regény sok kiadásából kevés az illusztrált. Az író összes műveinek képes díszkiadásában, 1894-ben az *Egy magyar nábob* első kötete VIII. fejezetének fejléceként, a 129. oldalra, az egyik Jókai-költötte jelenethez került egy fekete-fehér *illusztráció*, „Goró” szignóval. Ha csupán lexikonokban nézünk utána Góró Lajos (1865–1904) adatainak, kiviláglik éppen ennek a műnek a rendkívüli népszerűsége, hiszen egyetlen konkrét példaként szokták fölhozni Góró munkásságából: „számos illusztrációja jelent meg különböző hetilapokban. Több könyvet is illusztrált, többek között Jókai *Egy magyar nábobját*.”²²

A Jókai-féle lófuttatás-megjelenítés ötlött föl például – a 19. század végén folyóiratokban memoár-töredékeket publikáló – Vay Saroltának, amikor megemlékezett a Széchenyi által szervezett hazai „pállyafutás”-ok közül az elsőről, az 1826-os pozsonyiról, amelyen még „minden tudás és szabály nélkül”, lobogós ingujjban indultak a lovasok: „Olyanforma volt ez a

---

verseny, mint a »pünkösdi királyok« futtatása, amelyet Jókai olyan remekül ír le »Egy magyar nábob« című regényében.”²³ (A Vay-cikk a továbbiakban az 1827-es, már kidolgozott alapszabályokkal és idomított lovakkal rendezett „pesti első futtatás”-t részletezte.²⁴ Az 1900-ban kiadott gyűjteményes kötetben azt illusztrálta Mühlbeck Károly, bizonyára a „regényfejezet”-től is megihletve: szűkruhás zsokék, kezükben korbáccsal, valamint lobogós ingú-gatyájú férfiak karikás ostorral vágatnak.²⁵)

*

A „népszokásleírás” több változata közül tudtommal csak az első kapott *illusztrációt*. Az egész szokáscsokor elé került a *Vasárnapi Ujságban* egy csinos, RIEWEL szignójú grafikus fejléc, ahol a kompozíció baloldali jelenete: falusi utcán vágató lovasok, egyikük kalapján (a leíráshoz híven) virágkorona. A fejléct több évben ismételték a lap pünkösdi mellékletén. Az újra alkalmazott grafika alatt már egy év múlva utalás történt Jókai közlésére: „...Magyarhonban a nép ez ünnepepen igen sajátos játékot is szokott űzni némelly tájékon, melly a *pünkösdi király* cím alatt ismeretes és a kevés ideig tartó szép állapotnak nemzeti symboluma. Illyen táj pl. *Csepreg* Sopronmegyében. E tárgyat Jókai tomlából folyva, nyájas olvasóink e hirlap tavali számaiból már ismerik kellemesen.” Ezeket a mondatokat Edvi Illés Pál „költő, pedagógiai író” vetette papírra, aki akkor már évtizedek óta a nevezett kisváros környékén élt és lelkészként működött. Azon kevesek egyike volt, akik a pünkösdi témában mind Jókai tevékenységét ismerték, mind pedig a forrásául szolgált népszokást. Ezért a dunántúli „népszokásleírás”-t olvasva azonnal asszociált a csepregi futtatásra, amelyet egyébként akkor már 10 éve nem gyakoroltak. De nem gondolt arra, hogy éppen a csepregi szokásból merített Jókai Mór. Edvi Illés cikke nem került a köztudatba, csak egy szakbibliográfiába, annak segítségével találtam rá.²⁶

*

Hunfalvy János, „a magyar tudományos földrajz megalapítója” hamarosan *újraközölte* a J. M.-mel szignált tárcát, bizonyára a néphagyományok iránt föllángoló országos érdeklődés következtében (ha nem is éppen a *Vasárnapi Ujság* cikkének évében, 1856-ban, de valószínűleg 1857-ben²⁷). Magyarországot bemutató könyvében sajátos módon *Az Alföld és lakosai* című fejezetbe került a Jókai-féle „dunántúli” közlés. Az odasorolás oka lehetett a konkrét alföldi városban játszódó Jókai-„regényfejezet” hasonlósága. Bár Hunfalvy geográfiai szempontjai szerint az Alföld fogalmába

---

értendő a „két magyar alföld közzül a kisebbik” is, mégsem valószínű, hogy tudomása lett volna a szóban forgó szokás csepregi, azaz a Dunántúlon belül kisérdi illetőségéről. A fejezet bevezetésében mindenesetre előrebocsátotta: a „sokkal nagyobb síkság, hazánk tulajdonképi alfölde mellyre főleg vonatkozik következő tárgyalásunk”.²⁸ A háromkötetes munka németül is megjelent, tehát nemzetközileg ismertté tette ebben a megfogalmazásban az alföldi-dunántúli (?) magyar püünkösdi királyság intézményét. Erre az újraközlésre alig szoktak hivatkozni, hiszen megnevezte az eredeti szerzőt. A *Vasárnapi Ujság*-beli tárca bevezető szakaszát elhagyva, mindjárt rátért az alapítvány témájára ez a közlés. A továbbiakban már nem csonkított szövegben az apró formai-helyesírási igazításokon túl csupán annyi a módosítás, hogy az utolsó előtti mondatban Hunfalvy kicserélte az „egy álló esztendeig” kifejezést „egy álló évig”-re.

A kezdő és a záró szakasz hasonmását mutatja az 1. kép:

Ide iktatjuk Jókai szerint a piros püünkösdi napján túl a Dunán szokásos népiünnep leírását.

Túl a Dunán egy derék magyar földes úr rendelést tett, és alapítványt hagyott, hogy a népszokásban régen divatozó püünkösdi király választás vidám ünnepélllyel legyen összekötve, mellynek közvetlen hatása egy nevezetes hazai iparágra, a lónemesítésre kiterjedjen, a mire a magyar olyan büszke szokott lenni.

Piros püünkösdi napján összegyűlnek a faluházánál a helység vénei, mint illik, az isteni tisztelet végeztével, s rendet tartanak a végbeviendő püünkösdi király választásra. Biró uram, notárus uram és az eskütt uraimék mind ünnepi köntöseikben jelentek meg s bemenvén a helység házába, egy nagy zöld korsóval, a miben bor vagyon, csinálnak valamit, a mi az ő dolguk.

---

minden kocsmában ingyen rovása van, a mit elfogyaszt, fizeti a község; lovát, marháját tartoznak társai őrizni, s ha netán valami apró vétséget követ el, azért testi büntetéssel nem illetik. Illyen nagy úr a püünkösdi király egy álló évig. Akkor aztán vége van a püünkösdi királyságnak, ha csak újra megint nem a ráró lesz a győztes a versenyfutásban.

*

Ifjabb Résző Ensel Sándor „ügyész” illetve „prókátor” és jogi író, tudomásom szerint *a második újraközlő*, 1866-ban a „népszokásleírás”-t Jókai nevének (vagy akár névbetűinek) említése nélkül helyezte el folyóiratcikkekben álló gyűjteményének *Püünkösdi király és királyné választása* témát bemutató egységében.²⁹ Ennek az egységnek az első szakaszában *Dunántul* cím alatt adta közre a püünkösdi királyra és a püünkösdi királynéra vonatkozó Jókai-szövegeket a *Vasárnapi Ujság* közlése nyomán, és megtoldotta egy műköltői verssel. Résző a királyválasztás leírásának elejéről nemcsak a bevezetést hagyta el, mint Hunfalvy, hanem az „alapítmány”-ra vonatkozó szakaszt is, vagyis a *Hasznos Mulatságok* „A’ Rózsa ünnep” cikkéből vett elemeket. A szövegben Résző Ensel Sándor nem ugyanazokon a pontokon végzett nyelvhelyességi-helyesírási igazításokat, mint az első újraközlő, továbbá kiiktatott néhány olyan konkrét momentumot, mint a fogadásban föltett eke „Vidács” típusának meghatározása, vagy a versenyzők megszólítása keresztnevével. Joggal találhatta az ilyesmit összeegyeztethetetlennek a túlságosan általános Dunántul helymegjelöléssel. Az utolsó előtti mondatba viszont Hunfalvyhoz hasonlóan helyettesítette be az „egy álló évig” kifejezést. A maga korának morálja szerint kifogástalan módon, a 20. és a 21. század tudományossága szempontjából azonban nem teljesen korrektül utalt a forrásokra a kötet: egy-egy kisebb közlemény-csokor végén összesítve és rövidítve, de használhatóan sorolta föl a kútfők helyét, azonban a szerzők neve nélkül. Ezáltal akaratlanul szinte kisajátította Résző Ensel az általa összegyűjtött munkákat. Ugyanis egészen a 20. század legvégéig, amikor gyűjteményének új, kritikai kiadása készül, túlértékelték ezt az első népszokáskötetünket, cikkeit rendszerint közvetlenül Résző nevével idézték, míg az eredeti publikálókat arra sem méltatták, hogy nevével, személyükkel foglalkozzanak, nem keresték meg a forrásokat, nem ellenőrizték újraközlésük hitelességét, a sok esetben végzett stilizálás mértékét, noha szakkibliográfiánk visszaül az eredeti szerzőkre.³⁰ A püünkösdi király téma esetében is előfordult, hogy ősforrásként Résző Enselre utaltak, és nem Jókaira, sem Hunfalvyra,³¹ pedig mindkettejük közleményének helyét pontosan megadta a tárgyalt kiadvány, és az elsőét, az eredetit a szakkibliográfia is.³²

*

Első megfogalmazása után jó három évtizeddel, 1888-ban *Jókai Mór* újra fölhasználta saját „népszokásleírás”-át, amikor beépítette a *Monarchia* átfogó monográfiájába,³³ *A magyar nép* című nagyobb fejezetbe, ahol

---

ő dolgozta ki a legtöbb alfejezetet. Beleerőltette *A magyar nép humora* címkével ellátott eklektikus csokorba, ahol – elkülönítve azoktól az „adomák”-tól, amelyek csupán „egyes néptájak” sajátjai³⁴ – kreált egy országos érvényűnek (át)minősített, „a legközelebb múltból” származott csoportot olyan korjellemző történésekből és típusokból, amelyek „képviselői már jobbadán letűntek s vissza nem is térnek.”³⁵ Ebben az egységben kapott szerepet harmadszorra is változatlan címmel *A pünkösdi király*. Az eredeti közlésnél is erősebb általánosítás érdekében alaposan megrövidített és a túlságosan egyedinek ható momentumoktól megtisztított variáns elejéről hiányzik a *Vasárnapi Ujság*beli bevezetés és a dunántúli alapítványra utalás, akárcsak Résző Enselnél. A pünkösdi király kiváltságainak ismertetéséből is kihúzott egy sort az író. Az utolsó előtti mondatban Hunfalvyhoz és Résző Enselhez hasonlóan kicserélte az „egy álló esztendeig” kifejezést „egy álló évig”-re. Mivel a monográfia a magyar kiadással párhuzamosan németül is megjelent, alkalmat nyújtott arra, hogy többek között a pünkösdi királyság leírásának újabb Jókai-féle változata is nemzetközi szinten ismertté váljon ebben a magyarság-képben.³⁶ Solymossy Sándor folklórkutató a szóban forgó közlésnek erre a jelentőségére utalt Jókai születésének 100. évfordulóján, a *Jókai és a magyar nép* címmel elmondott emlékbeszédében: „...mint tér vissza öntudatlan vágyakozással legkedvesebb témájához: a magyar néphez... az Osztrák–Magyar Monarchiát ismertető kötetsorozat számára megírja *külföldön sokat idézett* tanulmányát »A magyar népről...“³⁷ (Kiemelés tőlem – B. J. H. T.)

*

Mintegy függelékként említhető, hogy később, a 20. században Jókai hírlapi tárcájának akadtak hiteles, előnyösebben manipulált újraközlései is, például amikor az író születésének 150. évfordulóján, 1975-ben a Tankönyvkiadó „általános iskolás tanulóknak” közreadott egy „újszerű válogatás”-t *Jókaitól – Jókairól* címmel, azzal a megfogalmazott céllal, „hogy felébressze az érdeklődést Jókai művei iránt”.³⁸ A kiadványt szómagyarázatokkal is ellátták, tekintettel a magyar nyelv és a fogalmak időközben bekövetkezett változásaira. Ebben a könyvben, reálsan értékelve, a *Jókai „népiessége”* című egységben kapott helyet a „népszokásleírás” pünkösdi királya.³⁹ A szemelvény a modern követelményeknek megfelelően betűhíven követi az eredeti helyesírást is, csupán a c-t nem jelölték cz-vel, mint 1856-ban. Forrásként nem a *Vasárnapi Ujságra*,

---

hanem az író összes műveinek egyik kiadására hivatkoztak (*Cikkek és beszédek*, 4. kötet, Budapest, 1968.). Az ízelítőül közreadott szemelvény csak a tárca hetedik bekezdésével kezdődik, de azon túl csupán kisebb kihagyásokat jeleznek az ugrások. Nem maradt benne utalás a Dunántúlra, sem a faluházára. Ez a speciálisabb vonatkozásaitól megfosztott újraközlés nem kelt olyan illúziót, mintha valamely konkrét népi hagyományt örökítene meg, hanem valóban arra alkalmas, amire szánták: szépirodalmi mivoltában és értékeivel érvényesül.

Jókai pütkösdi király választásának utóélete a 20. századi népszokás-irodalomban

A *Soproni Szemlé*ben publikált szemelvény-összevetéseim igazolják, hogy Jókai Mór, amikor a lóversenyes pütkösdi király-választást, mint hagyományos „nagykunsági” eseményt, illetve „dunántúli” népszokást leírta, a csepregi alaptényekhez nemcsak költői elemeket tett hozzá az életszerűbb és regényesebb hatás kedvéért. A *Hasznos Mulatságok* három más cikkéből beleszerkesztett olyan kiegészítő tényeket, szófordulatokat, sőt neveket is, amelyek többé vagy kevésbé eltérő jellegű, különböző korú és eredetű – alföldi, angliai, frankföldi – rendezvények tartozékai voltak. Ilyen kibővített, átkomponált, a valóságban soha nem létezett alakban „regényfejezet” és a „népszokásleírás” Jókai szellemi tulajdonaként hosszú időre általános érvényűen dunántúlivá, az Osztrák-Magyar Monarchia sorozatban megjelent változat pedig még általánosabb érvényűvé, köz-magyarrá tette a pütkösdi királyság intézményének egy eredetileg konkrét helyi változatát, nemcsak a hazai és külföldi nagyközönség, hanem a néprajzi szakemberek számára is. Hiszen ezek az élvezetes írások hosszú időn keresztül alig engedtek más szokásleírásokat érvényesülni a tárgyban. Akik idézték egyiket vagy másikat, nem vették figyelembe Jókai kései regény-előszavát, nem keresték forrásait, így a valóságostól több vonatkozásban eltérő kép alakult ki erről a pütkösdi hagyományról. Az 1810-es évek végén már „seit undenklichen Zeiten” fennálló és népi formájában a csepregi tagosításig, 1847-ig gyakorolt évenkénti lófuttatás feledésbe merült a maga valóságában és egyediségében. Noha szépírói megjelenítései előtt az eddigi kutatások szerint tizenegy szemtanú ismertette és egyikük egyedülálló gazdagsággal adatolta, azon kívül helységnévtárak, lexikonok

---

emlegették, mégis – kevés elszigetelt hivatkozástól eltekintve – gyakorlatilag ismeretlen maradt, mígnem újra fölfedezték a 20. században, illetve hatékonyabban csak a század végén, amikor már valósággal rehabilitálni, hitelesíteni kellett a néprajz művelői számára, elemzéssel eltávolítani róla az idegen és költői elemeket.⁴⁰

Sokáig arra sem vetettek ügyet, hogy néhány reformkori csepregi pütkösdi király-közlés, köztük éppen a perdöntő fontosságú „Tsepregi” címe és helye már a 19. század derekán jól-rosszul belekerült Részó Ensel Sándor kéziratosszeállításába, amelyet népszokás gyűjteményének tervezett, de máig ki nem adott második kötete számára 1867-ben készített, s később csak kevés adattal egészített ki.⁴¹ Ezt a jegyzéket a 20. század elején kézhez kapta a szakma, hiszen 1906-ban publikálták, mert a benne felsorolt „bibliographiai adalékok e tömegének túlnyomó része hazai néprajzi irodalmunk olyan anyagát teszi hozzáférhetővé, a melytől egy teljes néprajzi repertorium elkészültéig kutatóink el volnának zárva”.⁴² A tárgyalt téma vonatkozásában a 20. század végéig mégsem vették figyelembe, még a közreadója sem. Ennek következtében, az igazi csepregi népszokás az ismeretlenség homályába veszett, mert *mindenkit elvakított a szépírói megfogalmazások varázsa*.⁴³ A „regényfejezet”-et és a „népszokásleírás”-t, minden megfontolás és további kutatás nélkül, mint hiteles ismeretterjesztő forrást használták és a szokáskörnek a Dunántúlon általános formája páratlanul életteli, egyetlen részletes leírásának tekintették a néprajzi irodalomban.

Röviden említek néhány példát a Jókai Móra való hivatkozásokból. A legkorábbi 1906-ból való, Sebestyén Gyulának a tárgyalt szokásról készült európai kitekintésű, országos összefoglalójából⁴⁴, ezt négy év múlva követte Ernyey József idézett utalása és egyedülálló észrevétele Csepreggel kapcsolatban⁴⁵, egy kisebb térségben végzett alaposabb elemzése során. A többi itt felsorolt szerző nem utalt egyetlen csepregi pütkösdi király közlésre sem. Az újabb másfél évtized múlva napvilágot látott Róheim Géza-féle első hazai népszokás-összegzés megint csupán Jókaival foglalkozott.⁴⁶ A század második felében, kisebb adatközlések és lexikon-szócikkek után Dömötör Tekla és Bálint Sándor szokás-specialista néprajzkutató professzorok közismert rövidebb és hosszabb népszokás-összefoglalói több kiadásukban ismételten ugyancsak az *Egy magyar nábobra* hivatkoztak.⁴⁷ Bogdán István művelődéstörténész pedig – még a 20. század végi csepregi lóverseny-fölújítás előtt – megjegyezte:

„A regény nyomán, még inkább megfilmesítése révén aztán napjainkra hagyományozódott ez ősi szokás egyik változata.”⁴⁸ Ezen a vonalon nem kutattam tovább, csak emlékeztetek arra, hogy a csepregi szokás-rekonstrukció a Fried István által közzétett 'Tsepregi' alapján és nem a regény nyomán valósult meg.

*

Részletesebben ismertetek egy 20. század-végi, de a 19. századba visszanyúló „Jókais” esetet. Ez a példa arra enged következtetni, hogy más szokásleírásokkal együtt talán kéziratosan is terjesztették Jókai népszerű szövegeit. A történetről akkor szereztem tudomást, amikor a pütkösdi lófuttatás kutatásom során két olyan kérdésbe botlottam, amelyekre magam nem találtam meg a választ.

Az első nyitott kérdés ez volt: mit tartalmaz „Kutasy Mihály” ilyen témájú kézírata s mi lett a sorsa? Ugyanis fölfedeztem egy jegyzéket az *Ethnographia* (a Magyar Néprajzi Társaság Értesítője) 1895-ös, 6. évfolyamában, a negyedik, szeptemberi füzetének, azaz számának hátsó borítóján, ezzel a címmel: *Újabban beküldött s a legközelebbi füzetekben kiadásra kerülő munkálatok*. A jegyzéknek ez volt az egyik tétele: „Kutasy Mihály: Pütkösdi királyválasztás Dunántúl. Lakodalmi szokások.” Kerestem, de hiába: ilyen nevű szerzőtől (bizonyítja az első ötven évfolyam mutatója is) semmi nem került közlésre a folyóiratban, sem máshol.

A második kérdés: hol található az eredetije a *Kis magyar néprajz a Rádióban* sorozat egyik, az 1970-es években elhangzott és kötetben is megjelent előadásában ismertetett „Somogy megyei Szöllősről való” pütkösdi királyos lóversenyleírásnak?⁴⁹

Fenti kérdéseimmel megkerestem Tátrai Zsuzsannát, a pütkösdi hagyományok szakértőjét, aki az előadást tartotta. Szíves szóbeli tájékoztatása szerint az általam keresett két szöveg egy és ugyanaz. Ő fedezte föl a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában az EA 000809 leltári számon őrzött, őelőtte nem publikált, Szöllősről származó Kutassy-kéziratot, amely meglátása szerint eléggé hasonlít Jókai leírásához.

A nevezett adattári tételt egybevetettem a „népszokásleírás”-sal, annak 1895 előtt már megjelent mind a négy tárgyalt változatával. Valóban erősen hasonlít hozzá, sőt majdnem azonos Jókai Mór művével. A tollal, laza sorokban írt, kissé rendezetlenül hat lapra elosztott „szöllősi” kézirat esetében szó sem lehet a néphagyomány addig ismeretlen konkrét helyi változatáról, ezt bizonyítja a kezdő és záró szakasza is a 2. képen,

---

összehasonlításként szembeállítva az 1. képen látható, megfelelő Jókai–Hunfalvy szemelvényekkel:

„Püünkösdi király” választása Dunántulban.

A népszokásban régen divatozó püünkösdi király választás vidám ünnepélllyel folyt le.

Piros püünkösdi napján összegyűlnek a faluházánál a helység vénei, mint illik, az isteni tisztelet végeztével, s rendet tartanak a végbe viendő püünkösdi király választásra. Biró uram, nótárus uram és az eskütt uraimék mint ünnepi köntöseikben jelennek meg s bémenvén a helység házában, egy nagy zöld korsóval, a miben bor van, és csinálnak valamit a mi az ő dolguk.

-----
a kocsmában ingyen rovása van, a mit elfogyaszt, fizeti a község; s ha netán valami apró vétséget követ el, ezért testi büntetéssel nem illetik. Illyen nagy ur a püünkösdi király egy álló évig. Akkor azután vége a püünkösdi királlyságnak, ha csak újra megint nem a ráró lesz a győztes a versenyfutásban.

Szóllós 1895 augusztus hó 19én.

*Kutassy Mihály
tanító*

A leíró a közbülső részekben Jókai megfogalmazásából itt-ott kihagyott pár sort, valamint néhány szót más kifejezéssel helyettesített. A tüzetes összevetés azt mutatja, hogy a „népszokásleírás” variációk közül Hunfalvy János újraközlése lehetett a másolás és rövidítés közvetlen vagy közvetett előképe. A tollal rögzített variáns sok azonos apró formai módosításán, megoldásán túl kiváltképpen két jellegzetesség utal erre. Az egyik: megmaradt az elején a „népszokásban régen divatozó püünkösdi király választás vidám ünnepélllyel” kitétel; a másik: az utolsó előtti mondatban a kicserélt „egy álló évig” kifejezés szerepel.

Ezt az irományt küldte Kutassy az *Ethnographiá*hoz. A szerkesztő, Munkácsi Bernát 1895 őszén még tervezte a tőle származó szövegek közreadását, de föltételezhetően hamarosan észrevette, hogy nem a

---

beküldő gyűjtésének eredményei, ezért nem közölhetők, és csupán irattárba tette őket. Sebestyén Gyula folklorista (1864–1946), aki különben maga is foglalkozott pünkösdi királyokkal, sőt a Jókai-féle „népszokásleírás”-sal is (vö. 44. jegyzet), 1898-tól 1919-ig volt szerkesztője a Néprajzi Társaság folyóiratának. Ebben a minőségében kerülhetett hozzá és őrződhetett meg nála a Társaság iratgyűjteményének részeként Kutassy mindegyik, egyaránt mások által már korábban publikált népszokás-ismertetése, köztük több lakodalom-leírás is, vö. EA 000813 leltári szám.

Sebestyén szakmai hagyatéka – hatósági elkobzás folytán – még halála előtt, 1945 novemberében a Néprajzi Múzeumba jutott és beletárolták.⁵⁰ A pünkösdi király-leírás adattári nyilvántartásában *Kutassy* neve, más rovat híján, a „Szerző” rubrikába került a gyarapodási leltárkönyvben, és a „Gyűjtő” rovatba a tételt tartalmazó dosszién; ez téveszthette meg Tátrai Zsuzsannát, aki eredeti lejegyzésnek vélte a másolt szöveget. Noha mindkét dokumentáció esetén egyértelműen *Dunántúlt* írtak a „Terület” rovatba, Tátrai gyűjtőhelyként értékelte a kézirat keltezésében szereplő *Szóllós* helységet, amelyet az adattári dosszié címlapjának kitöltője a „Lakhely”-nél, ahova ez az adat került, Somogy megyébe sorolással is ellátott. Mivel 1895-ben Magyarországon öt különböző megyében fekvő, öt különböző helységet tartottak nyilván *Szóllós* néven, s közülük a Somogy megyei nem község, csak puszta volt, ahol bizonyára nem működött iskola, kérdésessé vált, hogy melyik *Szóllós*ön szolgált *Kutassy*? Kerestem egy korabeli szakmai névjegyzéket, és kiviláglott, hogy *Kutassy* Mihály római katolikus tanító állomáshelye a Vas megyei *Szóllós* volt, a szombathelyi járásban,⁵¹ a járási székhely tőszomszédságában, Csepregtől nem is olyan messze. A valójában tehát *Vas megyéből küldött leírást mint Somogyban gyakorolt szokást* építette be Tátrai Zsuzsanna a *Pünkösdi királyválasztás* című rádióelőadásába, majd annak nyomtatott változatába két külön adatként kezelve a Jókai-féle, általánosabb területmeghatározással publikált „népszokásleírás”-t és ugyanannak kéziratos falusi másolatát, tévedésből ellátva (tévesen kapott megyébe sorolású) konkrét helységhez kötéssel, és tovább rövidítve-kivonatolva (vö. 49. jegyzet):

A magyarországi pünkösdi királyválasztás dunántúli változatáról Jókai Mór is beszámolt a Vasárnapi Újság 1856-os számában. Ezek a pünkösdi királyválasztások többnyire községileg szervezett

népünnepélyek voltak. Ezt bizonyítja a Somogy megyei Szöllősről való, 1895-ös leírás is: *Istentisztelet után összegyűltek a falu vénei, a bíró, a nótárius ünnepi köntösben a helység házában. Odakinn ezalatt lóháton ülő ifjú legények csattogtatják az ostoraikat. Gyolcs inge-gatyája van minden lovasnak, a kalap mellett bokréta. Előjön a kisbíró, egy nagy se-lyemzászló a kezében, egy nagy bokréta a süvege mellett. Jeladásra a cigánybanda rárántja a legszebb nótát. Kitódulnak a mezőre: kisbíró, cigányok, utána a mészáros legény, hajtja a tulkot, ökröt fognak sütni. Utána a lovaslegények, végül az előljáróság. A kisbíró a határhalomhoz letűzi a zászlót. A kovácsmester a mozsárral jelt ad háromszor, erre indítanak a lovasok. Háromszor futnak. Harmadszorra csak két lovas fut, a két első. Virágokból és szomorúfűz ágakból font koszorút tesznek a nyertes fejére. Egy évig püünkösdi királynak nevezik, minden lakodalomba hivatalos, a kocsmában ingyen rovása van.*

*

Tudománytörténeti párhuzamként említhető, hogy hasonló vizontagságok, hasonló hosszú időn keresztül, de még nagyobb számban értek egy, a Néprajzi Múzeumban őrzött, 18. századi népi hímzést, amely szintén egyedülállóan gazdag információban. Százhuszonöt éves múzeumi pályafutása során azonban nem mindig vették, illetve információvesztés miatt nem is vehették figyelembe értékes adatait, ezért nagyhatású népművészeti kiadványok téves közlései révén elvesztette illetőségét: mosoni német helyett baranyai magyarként szerepelt a köztudatban. Idáig háromszor kellett rehabilitálni, utoljára a most is alkalmazott módszerrel, lépésről lépésre haladva kellett visszatérni az eredeti dokumentumokhoz.⁵²

ide iktatjuk Jókai szerint a piros pünkösdi napján túl a Dunán szokásos népnép leírását.

Túl a Dunán egy derék magyar földes úr rendelést tett, és alapítványt hagyott, hogy a népszokásban régen divatozó pünkösdi király választás vidám ünnepélllyel legyen összekötve, mellynek közvetlen hatása egy nevezetes hazai iparágra, a lónemesítésre kiterjedjen, a mire a magyar olyan büszke szokott lenni.

Piros pünkösdi napján összegyűlnek a faluházánál a helység vénei, mint illik, az isteni tisztelet végeztével, s rendet tartanak a végbeviendő pünkösdi király választásra. Biró uram, notárus uram és az eskütt uraimék mind ünnepi köntöseikben jelentek meg s bémenvén a helység házába, egy nagy zöld korsóval, a miben bor vagyon, csinálnak valamit, a mi az ő dolguk.

PÜNKÖSDI KIRÁLYSÁG.

289

minden kocsmában ingyen rovása van, a mit elfogyaszt, fizeti a község; lovát, marháját tartoznak társai őrizni, s ha netán valami apró vétséget követ el, azért testi büntetéssel nem illetik. Illyen nagy úr a pünkösdi király egy álló évig. Akkor azután vége van a pünkösdi királyságnak, ha csak újra megint nem a ráró lesz a győztes a versenyfutásban.

• IRTA

HUNFALVY JÁNOS.

DARMSTADT. 1856.

"Pümbödi Király" válaactara Dunda-tulka.

A nejoroliban négen bivatáro pümbödi Király válaacta vitam ünepüllyel fejele.

Piros pümbödi napján össespülend a falu házaiban a helyszíre, mint illik, az isteni tisztelet végetével, a sandet tartanak a népe viandó pümbödi Király válaactara. Durr usam vitamus usam is az esztét usamit mint ünepüli köntörökben jélanat meg a bémensin a helyszíre házaiban, egy nagy szék körül, is minden körvén is emelkedet valamit a mi az ő dolguk.

a Roasmában ingon vorisa van, a mit elfogart, fúrti a helyszíre, a ha netán valamit apró vétsiget követel; erőt buntetivel nem illatik. Illyen nagy is a pümbödi Király egy álló erig. Adllor arutan vége a pümbödi Királyjégnak, ha esat újra megint nem a rárs' laci a építés a veresgüftáaban.

Göllös 1895 augusztus hó 19-án.

Kutassy Mihály
Tanító

JEGYZETEK

- ¹ JÓKAI Mór, *Egy magyar nábob*, Bp., 1962, 8.
- ² A szokást ismertettem: Balogh Jánosné Horváth Terézia, *Püünkösdi lófuttatás Csepregen a XIX. század első felében*, *Vasi Szemle* 2001/3., 297–321. (379–380., 382–383.)
- ³ A 19. században maga az általános fogalom lekicsinylő értelemben még gyakran szerepelt a szépirodalomban is, például Jósika Miklós magyar történelmi regényeiben, különféle népek uralkodóira vonatkozóan. A hazai folklór gyűjtemények és földolgozások a 16. századtól kezdve hoznak példákat erre a kifejezésre, amely a 19. század népi tudásanyagában is élt, ilyen tartalommal: „Püünkösdi királyság nem nagy uraság. (Oly gyönyörűség, mely nem tartós.)” Sirisaka Andor, *Magyar közmondások könyve*, Pécs, 1890, 195.
- ⁴ Az idézett kiadás (vö. 1. jegyzet) például 54 000 példányban jelent meg.
- ⁵ A „regényfejezet” először 1853-ban jelent meg, kétszer is (mivel egyrészt folyóiratban, folytatásokban látott napvilágot a regény, másrészt négykötetes első önálló kiadásának három kötete megjelent még ugyanabban az évben): *A püünkösdi király* = Jókai Mór, *Egy magyar nábob*, VIII. fejezet, *Pesti Napló*, 4(1853), 1028-1034. sz. és *Egy magyar nábob*, II. kötet, I. fejezet, Pest, 1853. (Jókai Mór regényei, I. kötet)
- ⁶ A tárcára, mint Jókai írására, legkorábban hivatkozott Edvi Illés Pál, *Püünkösdi*, *Vasárnapi Ujság*, 4(1857), 22. sz., 197.
- ⁷ J[ókai] M[ór], *Hogyan mulat a magyar nép piros püünkösdi napján?* *Vasárnapi Ujság*, 3(1856), 19. sz., 165-166.
- ⁸ Az általam használt kiadás: Jókai Mór, *Hétköznapok*, Bp., 1894, 1-2. (Jókai Mór összes művei. Nemzeti díszkiadás, VIII. kötet)
- ⁹ J[ókai] M[ór], *Hogyan mulat a magyar nép piros püünkösdi napján?* *Vasárnapi Ujság*, 3(1856), 19. sz., 166. Az ifjú Jókai 1842-44-ben jogi tanítástanfolyamon vett részt Kecskeméten. Az általa akkor megismert és megörökített ottani népmulatságformának a kutatására nem vállalkozva csupán említem, hogy a regényrészletként kétszer is alkalmazott, azon túl szokásleírásként szintén költőien megfogalmazott „bikahajsz”-nak is megvolt az utóélete. Újra közölték és hiteles népszokás-forrásként értékelték, például Résző Ensel Sándor: *Magyarországi népszokások*, Pest, 1866, 64., Nyilas István: *A vármegye népe. Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye*, szerk. Borovszky Samu, II. kötet, Bp., [1910], 13-14., s a fentiek nyomán több, 20. századi néprajzi munka.
- ¹⁰ Husarenrittmeister S[zéchenyi István], *Über die Zucht und Veredlung der Pferde mit stetem Bezuge auf die Pferdezucht Ungerns, über Gestütte, Wettrennen u. s. w.*, *Erneuerte Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*, 1818. november 28., 379. A szerző személyét hitelesíti a kiterjedt Széchenyi-irodalom.
- ¹¹ Inkább csak következtetni lehet a más helységeken följegyzett töredékes adalékokból arra, hogy a Dunántúl, sőt egész Magyarország több táján gyakorolták a reformkorban a püünkösdi paraszti lóversennyel kapcsolatos időszakos királyválasztást. Egyelőre nem tisztázott, hogy miért éppen a csepregi példát „reklámozták”?

- Lehet, hogy másutt már elmúlóban volt ez a hagyományos szokás, míg Csepregen még virágzott, mivel az ottani földbirtokos, az akkor modern lónemesítő törekvésekhez csatlakozva, eszmeileg és anyagilag is – nem alapítvánnyal, csak alkalmi pénzjutalmakkal – hozzájárult ahhoz, hogy a népszokás helyi változata az országos átlagnál hosszabb ideig fönmaradjon, ugyanakkor erősebben érvényesüljön saját földesúri patriarchális viszonya jobbágyaihoz. Néhány más helységben, ahol lófuttatás-hagyomány nem volt, hasonló elgondolások alapján vezették be újonnan a lóversenyzést, pl. Tállyán: *Tállyáról egy érdemes kéztől illy cikkelyt vettünk*; Hasznos Mulatságok, 12(1828), II. f. é. 311-313.
- ¹² V. S. A., *Pferderennen zu Csapring*, Beilage zum Hesperus, 1819, 18. sz., 101. Nagyon valószínű, hogy ennél korábban nem is adtak hírt a csepregi szokásról, hiszen talán nem véletlen, hogy ez az 1819. március 15-én beküldött német nyelvű közlemény időben oly szorosán követte Széchenyinek azt a köztudottan első, szintén német nyelvű értekezését a lónemesítés- és lóverseny-témában, amelynek utolsó részlete alig három és fél hónappal korábban látott napvilágot: Husarenrittmeister S[zéchenyi István], *Über die Zucht und Veredlung der Pferde, mit stetem Bezuge auf die Pferdezucht Ungerns, über Gestütte, Wettrennen u. s. w.*, Erneuerte Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat, 1818. november 21., 25., 28. és december 2., 369-380., 383-384.
- ¹³ ERNYEY József, *Legénybiróságok a Körmöcbányát környező német falvakban*, Néprajzi Értesítő, új sorozat 6(1910), 93-94.
- ¹⁴ EDVI ILLYÉS (sic) Pál, *Répcze Mellékének rajzolatja, Tördelék Levelekben*, Szépliteratúrai ajándék a' Tudományos Gyűjteményhez (= Koszorú.), 3(1823), 3-16.
- ¹⁵ *A' Püünkösdi Király a' Tsepregi lófuttatásban*, Hasznos Mulatságok, 8(1824), I. f. é., 258-262.
- ¹⁶ *Vö. Nemzeti és Hazai Vándor* (kalendárium), Pest, 1832, 15-16.
- ¹⁷ FRIED István: *A csepregi püünkösdi királyok (Adalék Jókai Mór forrásaihoz)*, Soproni Szemle (1971), 264.
- ¹⁸ CSATKAI Endre, *Kiveszett sopronmegyei népszokások*, Sopronvármegye, 26(1923), június 15., 2-3. és *Kiveszett néprajzi emlékek a csepregi járásban*, Sopronvármegye, 28(1925), október 1., 2.
- ¹⁹ FRIED István, *Csepreg és Csorna egy 1829. évi német lexikonban*, Soproni Szemle, 34(1980), 325-327. Romy [Karl Georg], *Csepregh*. Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste... Szerk. Ersch, J. S. – Gruber, J. G., Erste Section A–G, Zwanzigster Theil, Cos-Czwittinger, Leipzig, 1829, 276-277.
- ²⁰ Újra várossá nyilvánítása évében, 1995-ben egész Csepreg újraközlésben olvashatta is a *Csepregi Lapozgató* című időszak kiadványban Friednek a népszokásfelújítást megalapozó cikkét, bár jegyzeteitől megfosztva.
- ²¹ BALOGH JÁNOSNÉ HORVÁTH Terézia, *Még egyszer a csepregi püünkösdi királyokról (Jókai forrásaihoz)*, Soproni Szemle, 55(2001), 3. sz. 163–179.
- ²² *Művészeti lexikon*, Szerk. Zádor Anna és Genthon István, II. kötet, F–K Bp., 1966, 238.
- ²³ D'Artagnan [Vay Sarolta], *Az első lófuttatás Pesten, Régi magyar társasélet*, II. kötet, Bp., 1900, 256. Az álnéven publikáló szerző személyét 1986-ban ismertette

- Steinert Ágota, a tárgyalt cikkgyűjteményből készült egykötetes válogatáshoz írott utószavában. A *Magyar Hírmondó* sorozatban Budapesten megjelent újrakiadás püünkösdi királyi közlésére Szojka Emese volt szíves föl hívni figyelmemet. Annak nyomán kerestem meg az 1900-as kiadást. A fenti kiadvány első kötetében, a 448. oldalon például Vay Sarolta is a „koszorus irónk” jelzöt alkalmazta a sok babért aratott Jókaira. Ez a kitétel annyira elterjedt akkortájt, a millennium idején, hogy a parasztságot görbe tükörben mutató sorozatában Gárdonyi ezeket a szavakat adta az ezredéves kiállítást megjárta falusi bírójának: „...láttam a kirájt is, kirájnét is... mög az haza koszorus költőjét, Jókai Mórt, noha épp akkor nem vót rajta...” Göre Gábor [Gárdonyi Géza], *Az nagy kiállításon szörzött tapasztalatok*, „Második eresztés”, [Bp.] Singer és Wolfner [1896 után], 6.
- ²⁴ A nagy jelentőségű 1827-es pesti lóversenyt az egykorú sajtó csupán a „fényes” jelzővel illette, pl.: *A’ Pesti fényes Pállyafutás...*, *Nemzeti Újság*, 1827. I. f.é., 27. Később kapta a megtévesztő „első” jelzöt, hiszen a modern lóversenyeket már 1802 óta szervezték Pesten. Széchenyi elérte, hogy 1816-tól kezdve a Bécs melletti Simmeringen, majd 1826-tól Magyarországon is, először Pozsonyban, majd 1827-től Pesten évi rendszerességgel tartsanak „pállyafutás”-t.
- ²⁵ D’Artagnan [Vay Sarolta], *Az első lófuttatás Pesten, Régi magyar társasélet*, II. kötet, Bp., 1900, 255. Vö. 23. jegyzet.
- ²⁶ EDVI ILLÉS Pál, *Püünkösdi*, *Vasárnapi Ujság*, 4(1857), 22. sz., 197. Edvinek a 14. jegyzetben hivatkozott leveleiben nincs szó a lófuttatásról.
- ²⁷ HUNFALVY János – Rohbock Lajos, *Magyarország és Erdély eredeti képekben*, Első szakasz, Magyarország, I. kötet, Darmstadt, 1856 (hasonmás: Bp., 1986), 286-289. Mivel a kötetben igen sok 1856-os és néhány 1857-es adalék is szerepel, azért legkorábban 1857-ben jelenhetett meg. Miért került a címlapra és természetesen a bibliográfiákba 1856-os évszám, arra nem találtam még magyarázatot. A hasonmás kiadás kísérő füzetéből (12. o.) a Rózsa György által a képekhez írt szövegből derül csak ki ennyi: „A könyv eredetileg folytatásokban látott napvilágot ... a megjelenés menete nem volt teljesen egyenletes.”
- ²⁸ I. m. 225-226.
- ²⁹ RÉSŐ ENSEL Sándor, *Magyarországi népszokások*, Kugler Adolf, Pest, 1866, 213-217. 1867-ben újranyomta Emich Gusztáv.
- ³⁰ *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1850-1870*, szerk. Sándor István, Bp., 1977.
- ³¹ RÓHEIM Géza, *Magyar néphit és népszokások*, Bp., 1925, 295., Tátrai Zsuzsanna, *Jeles napok – ünnepi szokások. Népszokás – néphit – népi vallásosság*, főszerk. DÖMÖTÖR Tekla, Bp., 1990, 176. (Magyar Néprajz VII. kötet.)
- ³² *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1850-1870*, szerk. Sándor István, Bp., 1977. 727.
- ³³ JÓKAI Mór, *A püünkösdi király*, Magyarország, I. kötet, Bp., 1888, 340-342. (Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben, III. kötet)
- ³⁴ I. m. 344-346.
- ³⁵ I. m. 336.
- ³⁶ Maurus Jókai, *Der Pfingstkönig*, Ungarn, Band I., Wien, 1888, 340-342. (Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Band III.)

- 37 SOLYMOSSY Sándor, *Jókai és a magyar nép*, Ethnographia, 36(1925), 9–10.
- 38 BAKY Gyuláné – Standovárné Gárdonyi Vera, *Jókaitól – Jókairól*, Bp., 1975, 5.
- 39 I. m. 191-193.
- 40 BALOGH JÁNOSNÉ HORVÁTH Terézia, *Még egyszer a csepregi püünkösdi királyokról (Jókai forrásaihoz)*, Soproni Szemle, 55(2001), 3. sz. 163–179.
- 41 Verebélyi Kincsőnek köszönöm, hogy fénymásolatban tanulmányozhattam az eredetit. Ezt a bibliográfiát ő is a 20. század végén kezdte tanulmányozni. – A „Tsepregi” bibliográfiai adata egyébként évtizedek óta be volt már sorolva a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára falukataszterében a Csepreg „lovas” mögé.
- 42 S[ebestyén] Gy[ula], *Réső Ensel Sándor előkészülete a „Népszokások” II. kötetéhez*, Ethnographia, új folyam 2(1906), 220.
- 43 A *varázs* kifejezéssel élt Fried István is: „Jókai...varázsolja elénk...a püünkösdi király választását”, *A csepregi püünkösdi királyok (Adalék Jókai Mór forrásaihoz)*, Soproni Szemle, 25(1971), 262.
- 44 SEBESTYÉN Gyula, *A püünkösdi király és királyné*, Ethnographia, új folyam 2(1906), 37-38.
- 45 ERNYEY József, *Legénybiróságok a Körmöcbányát környező német falvakban*, Néprajzi Értesítő, új sorozat 6(1910), 94.
- 46 RÓHEIM Géza, *Magyar néphit és népszokások*, Bp., 1925, 295.
- 47 DÖMÖTÖR Tekla, *Naptári ünnepek – népi színjátszás*, Bp., 1964, 116., uő, *Magyar népszokások*, Bp., 1972, 38. (ugyanakkor angolul, németül és franciául is megjelent a könyv), Bálint Sándor, *Karácsony, húsvét, püünkösdi*, Bp., 1973, 333-334., Dömötör Tekla, *Magyar népszokások*, 2. kiad., Bp., 1977, 38., uő, *Naptári ünnepek – népi színjátszás*, 2. kiad., Bp., 1979, 116., uő, *Magyar népszokások*, 3. kiad., Bp., 1983, 38., uő, *Naptári ünnepek – népi színjátszás*, 3. kiad., Bp., 1983, 116.
- 48 BOGDÁN István, *Régi magyar mulatságok*, Bp., 1978, 80.
- 49 A népszerű sorozatban elhangzott előadását milliók hallhatták és a 27 800 példányban megjelent kötetet is, ahol publikálta, sokan olvashatták: Tátrai Zsuzsanna, *Püünkösdi királyválasztás*, *Kis Magyar Néprajz a Rádióban*, szerk. Jávorka Kata, Küllös Imola, Tátrai Zsuzsanna, Bp., 1978, 285.
- 50 FORRAI Ibolya és Szemkeő Endre szíves szóbeli közlése.
- 51 *Tanítói előjegyzési és szaknaptár az 1907-ik közönséges évre*, szerk. Oszti Béla, Nagybecskerek, [1906] 153. Noha ezek az adatok 1906-beliek, bizonyára 1895-ben is már a Szombathely melletti községben, és nem egy másik megyében fekvő Szöllősön, kiváltképpen nem a Somogy megyei pusztán szolgált Kutassy. Helységnévtárak ezt a római katolikus kisközséget korábban *Nagy-Szöllős*, majd 1888 és 1898 között – négy-kilenc más hazai helységgel együtt – egyszerűen *Szöllős*, majd a 20. században a mellette folyó patakra utalva a végérvényesen megkülönböztető *Gyöngyösszöllős* néven tartották nyilván.
- 52 BALOGH JÁNOSNÉ HORVÁTH Terézia – Katona Edit, *Anna Peirin hímzésének múzeumi pályafutása*, Néprajzi Értesítő, 81(1999) 5–48.